

Párizsi válasz a szóra

A magyar szellemi életben sajnos sok a féltékenység, rágalom, sunyiság, a csúsztatás és a mellébeszélés. Én a francia szellemi életben nem ehhez szoktam. Nem érdekel, ha idehaza némelyek neheztelnek rám, nem adnak ki, nem írnak rólam. Szellemileg teljesen független, szuverén vagyok és anyagilag is, hála Istennek. – Nem én mondom, Nagy Pál mondta, mondja...

Nagy Pál, akit azért ma is izgat, hogy szülővárosa (néhány lokálpatriótája) adott szavát szegte.

Talán már el is felejtették az ígéretüket minden bizonnyal. Ám Nagy Pál sem felejt. Miért is felejténék az adott szót. Tudjuk, a szó veszélyes fegyver: a szót kimondják, a szót leírják. Nagy Pál is kimondta, leírta: – A magyar szellemi életben sajnos sok a féltékenység, rágalom, sunyiság, a csúsztatás és a mellébeszélés.

Gondolatai tiszták, már-már kegyetlenül hatnak. Ötven év távlatából, párizsi messzeségből is. Emlékeztet, szembesít. A közös múlt, a jelen fájdalmas emlékei, pillanatai: Salgótarján, Eger, Budapest, Szeged, Pásztó, Párizs stb. Egy-egy emlék, életkép, pillanat. Megannyi gondolat. Találkozások. Találkozás Keszei Istvánnal.

Keszei Nagy Pál osztálytársa volt, egy hat hónapos „könyvtáriskolában”, Újpesten, a Rezi Károly utcában, majd Párizs, ahol ismét találkoztak. Az élet útjai valóban kifürkészhetetlenek.

Nagy Pál egy Devecseri nevezetű tanáráról mindig elmondja: Semmi köze nincs a költő-fordítóhoz, de rengeteg tiltott könyvet adott a kezünkbe. A tanfolyam végén, tizenkilenc évesen kineveztek járási könyvtárvezetőnek Pásztóra.

Majd eljött 1956. Nagy Pál Egerben, Keszei István Székesfehérvárott..., és persze – az 1956-os forradalmi eseményekben való részvételük miatt – nekik is menekülni kellett... Az út vége: Párizs, ahol újra találkoztak.

Párizs, az olvasztótégely; megannyi sorsörténet. Szakál Imrét Kilár István szobrászművészen keresztül ismerhettem meg; Kilár műtermében találkoztam Sándor István színművésszel, aki 56-ban Amerikába indult, ám megállt Párizsban, hogy köszönjön Somlai Artúr unokaöccsének, Attilának, és Párizsban ragadt. Pistáék sokat meséltek, anekdotáztak, a műteremben készült a hagymás krumpli, egy üveg bor is előkerült. Így ismerhettem meg Keszei István tragikus sorsát, és egy lappangó versét; a *Válasz a szóra*, egy „pünkösdi beszéd”. Emlékszem, Sándor István, féltve őrzött kincsként mutatta meg a kéziratot, amiről, Aatoth Franyó festőművész közreműködésével sikerült másolatot készíteni.

Ferdinandy Györgyben is elevenen él még az ötvenhatosok párizsi megjelenése, az a pillanat, amikor az ő korosztálya saját lapot, kiadót alapított. A *Magyar Műhely* elindítása, 1962-ben mérföldkő volt. Saját kiadó, egy új folyóirat. Nagy Pál szavaival: Híre ment, hogy Párizsban készül egy lap. (Akkor legalább tíz magyar folyóirat készült Európában és Amerikában.) Erre a hírre Márton László áttelepedett Oxfordból, Papp Tibor Liège-ből Párizsba, mert nekik is a folyóirat volt a legfontosabb. Az első szám 1962. május 1-jén jelent meg. A címlapon egy nagy narancsszínű

egy volt. Sokan arra gondoltak, hogy a kommunista május 1-jét ünnepeljük, mások azt mondták, hogy a *Műhely* a narancstermesztők lapja. Ekkor már fölállt a szerkesztőség: Papp Tibor, Márton László, Parancs János, Harczy József, Szakál Imre és jómagam. Pátkai Ervin a lap művészeti vezetője. Parancs János a hatvanas évek közepén hazajött. Márton családi problémákkal vívódott, így végül Papp Tiborral ketten maradtunk. Kitanultuk a nyomdászmesterséget, mert csak így tudtuk fenntartani a lapot. Más megoldás nem volt.

Ferdinandytól tudjuk, hogy második prózakötete, a *Nemezió González egyetemi tanár beszéde a Fekete-erdő állataihoz a Magyar Műhely* gondozásában jelent meg, mégsem nevezi magát „Magyar Műhelyesnek”, ám mégis mestereinek (is) tartotta Nagy Palit, Papp Tibort és főleg Márton Lacit. Márton Lacitól például megtanultam, hogy milyen jól hozzá lehet nyúlni nehéz, veszedelmes témákhoz is. Papp Tibortól rengeteg elméleti dolgot lestem el, ő volt az, aki a „csipetnyi csalás” elméletét behozta az én világomba, vagyis azt, hogy az irodalomban mindig csúsztatni kell. Nagy Pali meg nagyon szép realista prózát írt hosszú éveken át, aztán egyszer csak abbahagyta. Ez is nagyon szöveget ütött a fejembe, hogyha egy ilyen kitűnő prózaíró egyszerre csak megpróbálja másképpen kifejezni magát, akkor annak nyilván oka van. Így én is megpróbálkoztam az avantgárral.

Tény, a *Nemzeti Gonzalezben* és a *Valenciánál a tengerben* tetten érhető a késő avantgárd hatása. Keszei Istvánról viszont azt mondják, hogy talán az ő versein érződik legkevésbé a nyugat-európai környezet, írhatta volna őket Budapesten vagy Székesfehérváron is. Erősen zárt, személyes világába alig hatolnak be azok a civilizációs és kulturális ingerek, amelyek máskülönben oly hatékonyan alakítják a Nyugatra vetődött magyar költők világképét.

A zárt és személyes világ a lélek magányáról árulkodik, a párizsi költő a pusztaságra irányítja figyelmét, az idővel és a mulandósággal viaskodik, erkölcsi megigazolást és isteni megváltást keres. Fegyelmezett versbeszédét alig zavarja erősebb szenvedély, az emberi lét egyetemes törvényeit, végső határait és transzcendens értelmét próbálja kitapogatni. Vigasztalannak látja sorsát, elfogadja a szegénységet, megbékél azzal, hogy szüntelen árnyékban kell élnie.

De ki az, aki elfogadja a szegénységet, megbékél azzal, hogy (clochard) árnyékban kell élnie?

„Mondhatjátok, hogy nem vagyok, / Vagyok, csak létem láthatatlan: / mélyé vájódttam, mint a völgy, / behorpadtam, akár a katlan” – írta *Völgy* című versében Keszei.

Jajkiáltás? Jel, amit nem vettek észre, nem észlelték a környezetében. Hol maradtak a barátok?

Czigány Lóránt írja (A „párizsviselt, életviselt” Keszei Istvánról) egy visszaemlékezésében (*Argus*, 2003/1): – Keszeivel a Le Tournon kávéházban szoktam találkozni, a Latin Negyedben. Oda jártunk legszívesebben, mert jóval olcsóbb volt mint a bulvárokon lévő fényes, tükrös, kávéházak. Beültem, s legtöbbször Keszei Pista már ott tanyázott, s ha még nem volt magyar társasága, sakkozott (ugyanúgy, mint évtizeddel később Kormos Pista, igaz, nem ugyanott). Lassan összeverődttünk, sokszor öten-hatan is. Keszei vékony volt (hogy ne mondjam: keszeg), talán a rendszertelen táplálkozástól, talán alkatilag is ilyennek született. Mindig kitörő örömmel üdvözölt (no nem, semmi személyi kultusz!), mert tudta, hogy meghívom egy-két

calvadosra, amit, bevallom, magam is szívesen hajtottam fel, hiszen Angliában (akkor még) ilyen bűnös kontinentális italhoz, mint a normandiai almapárlat nemigen juthattam. A párizsi diákokhoz képest mi, londoniak akkoriban Krózusnak számítottunk, olyan jól állt az angol font a francia frankhoz képest. Beszélgetni keveset beszélgettünk, mert Keszei annak örült, hogy figyelmes hallgatóságra talált bennem. Verseit mondta, sokszor azzal a megjegyzéssel, hogy az elébb írta a fejében, és én vagyok az első hallgatója. Verseit és személyét, mi tagadás, kedveltem, ő pedig mondta, mondta a verseket, újabb stampedli calvados reményében és Jacques (bretonországi parasztfiú, kis pénzt akart gyűjteni, hogy elvehesse szíve választottját, ezért szegődött el a Fények Városában pincérnek) hozta is azonnal.

Ezek a találkozók az 1970-es évek vége felé megritkultak, csak hallottam róla mindenféle egymásnak ellentmondó, kósza, de riasztó híreket. Hol itt lakott, hol ott, hol dolgozott, hol nem. Családi viszonyai is zavarosak voltak. Mikor utoljára láttam, kimondhatatlanul rossz bőrben volt, a természetellenesen fehér arcából csak szemei ragyogtak megszállottan. Rettenetesen köhögött, alig tudott beszélni. De írni viszont rendületlenül írt és ezt nagyon becsültem benne. Az év 365 napjában magyar költő volt Párizsban. Amikor az *Új Látóhatár* repertóriumát állítottam össze, meghökkenve állapítottam meg, hogy ő az *Új Látóhatár* leggyakrabban közölt költője! Ki hitte volna? Mikor ezt megírtam Borbándinak, maga volt a legjobban meglepődve.

Magam is ekkoriban kezdtem a verseit együtt elolvasni, és összeállt bennem a Keszei-kép. Ezek a jelentéktelennek tűnő, legtöbbször rövidke versek így együtt, mégiscsak kimondtak valamit a lét terhéről. József Attila köpönyegéből bújt ki, s Pilinszky csontig visszametszett lírája volt az eszménye. Formálisan katolikus költőnek kellene Keszeit neveznem, de sok versében a nihillel nézett farkasszemet, és ez összeegyeztethetetlen a hittel. Párizsban élt, ám a divatos koráramlatok nem érdekelték. (Már csak a falakat olvasom: / e mélyüket feltáró / rejtelmes repedéseket). Ez izgatott a legjobban, aki ennyire függetleníteni tudja magát a külvilágtól – szuverén, királyi lény. Úgy érezte, neki dolga van, a világ jelenségeit kell katalogizálnia. Catalogus rerumot készít versben. Mint Szentkuthy akarta prózában.

Keszei egyedül maradt. 1984. január 26-án holtan találták szobájában, a Párizs melletti Gentillyban. Július 5-én lett volna 49 éves; halálának időpontja máig tisztázatlan.

Borbándi Gyula Keszei István jegyzetfüzetében látja a megoldást: – Keszei Imre a hátrahagyott kézírathoz mellékelte másolatban bátyja jegyzetfüzete utolsó lapjait, amelyben egymás alatt a napokat sorolta fel, így: „jan. 11 szerda, jan. 12 csütörtök, és így tovább, egészen az utolsóig, jan. 16 hétfő”. Ez volt – mint Keszei Imre tájékoztott – Pista utolsó kézírása. Tíz nappal később, 1984. január 26-án halva találták szobájában. A térben és időben egyre bizonytalanabban mozgó Pista az utolsó időkben papírra írta a napok múlását. Ez tehát utolsó írása, talán utolsó verse is. Ha ideje maradt volna, talán címet is adott volna utolsó versének „Ragozom az időt” ...

Keszei üzenetei (versei) világosak: „Már nem fáj. / Már bennem is / behegedt az élet.” „Életem már a papíron eltemettem. / Várom a feltámadást.” De kit érdekel a nyugati magyar irodalom mibenléte, Nógrád megyei vonatkozásai, „pontjai”?

Az *Új égtájak* költőinek végleges névsorát böngészve felfedezhetjük: András Sándor, Bakucz József, Gömöri György, Horváth Elemér, Kemenes-Géfin László,

Keszei István, Lökkös Antal, Makkai Ádám, Máté Imre, Nyéki Lajos, Papp Tibor, Siklós István, Sulyok Vince, Vitéz [Németh] György nevét. – Még egy ismerősen csengő név: Nyéki Lajos, a Párizsban élő balassagyarmati.

Ne feledjük: Nagy Pál (salgótarjáni) és Szakál Imre (ő is salgótarjáni) szintén megkerülhetetlen, hisz' a *Magyar Műhely* alapítói voltak. Rájuk akár büszkék is lehetnénk.

Ám sokan ma is azt kérdezik, mire jó a nyugati magyar irodalom? Eszik-e vagy isszák? – egy tanácskozás gondolatébresztő címeit sorolom. Még 2002. május 28-án történt, a Kossuth Klubban, ahol Szegedy-Maszákéhoz hasonló nézetet hangoztató Pomogáts Béla is, mondván: a nyugati magyar irodalom nem integrálódott igazán, a maga rangja szerint.

Vitathatatlan az is, hogy a múltat valóban nem lehet meg nem történtté tenni. Ez még azoknak a doktriner ideológusoknak sem sikerült, akik „végképp eltörölni” igyekeztek a nekik nem tetsző múltat.

Szegedy-Maszák szerint: – Azok a jeles nyugati magyar írók, akik a rendszerváltás előtt elhunytak, és ezért nem lehetnek jelen az irodalmi életben (például: Siklós István, Bakucz József, Keszei István vagy Thinsz Géza), visszavonhatatlanul kihulltak az irodalmi tudatból...

Csak az hall meg igazán, akit elfelednek. Keszei – „...a tér-idő kétágú / kereszt-fájára felfeszítve” – verseiben él.

A Párizsi Magyar Intézet 1994 januárjában tartott
Keszei emlékestjének résztvevői